

PAPER DETAILS

TITLE: Bakara ve Âl-i Imrân Sûrelerinde Mücâhid b. Cebr'in Ibn Abbas'a Dayandirdigi Rivayetler
-Taberî Tefsiri Özelinde-

AUTHORS: Davut SAHIN,Esra ERTEKIN

PAGES: 2357-2372

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2613372>

[itobiad], 2022, 11 (4): 2357-2372

**Bakara ve Âl-i İmrân Sûrelerinde Mücâhid b. Cebr'in
İbn Abbas'a Dayandırdığı Rivayetler -Taberî Tefsiri
Özelinde-**

Narrations Quoted By Mujahid ibn Jabr From Ibn
Abbas In Suras Baqara And Al-i Imran - In the
Specialty of Tabari Tafsir-

Video Link: <https://youtu.be/7Gve12H8QTg>

Davut ŞAHİN

Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri Bölümü

Assoc.Prof., University of Ankara Hacı Bayram Veli Faculty of Islamic Sciences

Ankara, Turkey

sahdavut@hotmail.com / ORCID: 0000-0001-0351-670X

Esra ERTEKİN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Yüksek Lisans Öğrencisi

Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye

Institute of Social Sciences Basic Islamic Sciences (Tafsir) Postgraduate Student

esra_ertek@hotmail.com / ORCID: 0000-0002-9285-1413

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 24.08.2022

Kabul Tarihi / Accepted : 21.12.2022

Yayın Tarihi / Published : 26.12.2022

Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık

Pub Date Season : October-November-December

Atıf/Cite as: Şahin, D. & Ertekin, E. (2022). Bakara ve Âl-i İmrân Sûrelerinde Mücâhid b. Cebr'in İbn Abbas'a Dayandırdığı Rivayetler -Taberî Tefsiri Özelinde-. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 11 (4) , 2357-2372 . doi: 10.15869/itobiad.1166327

İntihal-Plagiarism: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Davut ŞAHİN & Esra ERTEKİN).

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Published by/Yayıncı: Mustafa Süleyman ÖZCAN

Bakara ve Âl-i İmrân Sûrelerinde Mücâhid b. Cebr'in İbn Abbas'a Dayandırdığı Rivayetler -Taberî Tefsiri Özelinde-

Öz

Çalışmada tâbiîn müfessiri Mücâhid b. Cebr'in, hocası İbn Abbas'tan naklettiği tefsir rivayetleri konu edilmektedir. Söz konusu rivayetler; içeriği, Mücâhid'in görüşüyle uyuşması, Taberî'nin bunları tercih etmesi açısından incelenmektedir. Çalışma Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* adlı tefsiri özelinde, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinde yer alan rivayetler üzerinden yürütülmektedir. Söz konusu eserin ilgili bölümü tarandığında Mücâhid'in, bazı âyetlerin tefsirindeki açıklamayı sahâbeden naklettiği görülür. Görebildiğimiz kadarıyla onun, sözünü aktardığı sahâbiler farklılık arz etmektedir. Ancak bu aktarımların birçoğunun Abdullah b. Abbas'a dayandığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni, kanaatimizce ikisi arasındaki hoca öğrenci ilişkisidir. Mücâhid'in hocasından yaptığı aktarımları âyetleri açıklamaya ve Kur'ân ilimlerine dair nakilleri biçiminde iki başlıkta inceledik. İlk başlığı; fikhî ve kelime izahına ilişkin nakilleri biçiminde ikiye ayırdık. Mücâhid'in hocasından aktardığı fikhî açıklama içerikli aktarımlar diğerlerine nispetle çoktur. Hakkında rivayet aktardığı âyetlerin bazısı için Mücâhid'in kendi açıklamaları da vardır. Bu açıklamaların bir kısmında Mücâhid hocasıyla aynı düşünmekteyken bir kısmında hocasına itiraz etmektedir. Bazen de Mücâhid'in yaptığı izah, hocasından naklettiği bilgiyi tamamlama şeklinde olmaktadır. Mücâhid'in İbn Abbas'tan kelime izahı içerikli aktarımlarına gelince, bu tür rivayetlerde bazen âyetin bir kelimesi bazen de bir ibaresi açıklanmakta, kelimenin sözlük anlamı veya kastedilen mana üzerinde durulmaktadır. İkinci başlığı ise üç alt başlık altında sunduk. Esbâb-ı nüzûl rivayetleri diğerlerinden fazla olduğu için müstakil olarak ele aldık. Nesh, muhkem – müteşâbihi bir başlıkta, gramer, darb-ı mesel ve mübhemâtı ise diğer bir başlıkta örneklerle inceledik. Çalışmada incelediğimiz bazı nakillerde, Mücâhid'in hocasıyla aynı görüşte olduğunu bazısında ise farklı düşündüğünü tespit ettik. Aynı şekilde Taberî'nin de bu aktarımlarda kimi rivayetleri tercih ederek kimini de etmeyerek seçici davrandığını gördük.

Anahtar Kelimeler: Mücâhid, İbn Abbas, Nakletmek, Taberî, Bakara, Âl-i İmrân.

Narrations Quoted By Mujahid ibn Jabr From Ibn Abbas In Suras Baqara And Al-i Imran - In the Specialty of Tabari Tafsir-

Abstract

In the study, the tafsir narrations narrated by tabi'un mufasssir Mujahidibn Jabr from his teacher Ibn Abbas are discussed. The narrations in question are examined in terms of their content, compliance with the opinion of Mujahid, and Tabari's preference for them. The study is carried out on the narrations contained in the suras Baqara and Al-i-Imran, on the basis of Tabari's tafsir called *Camiu'l-Bayan an Ta'wili Ayi'l-Qur'an*. When the relevant part of the work in question is scanned, it is seen that Mujahid conveyed the explanation in the interpretation of some verses from the companions. When the relevant section of the work in question is scanned, it is seen that Mujahid conveyed the explanation in the interpretation of some verses from the companions. As far as we can

see, the companions to whom he refers differ. However, it is understood that many of these transfers are based on Abdullah. The reason for this, in our opinion, is the teacher-student relationship between the two. We have examined the transmissions of Mujahid from his teacher in two headings in the form of his transmissions about explaining the verses and the knowledge of the Qur'an. The first title; We divided it into two in the form of transfers related to fiqh and word explanation. The fiqh explanations that Mujahid passed on from his teacher are many compared to the others. Mujahid also has his own explanations for some of the verses he narrates about. In some of these explanations, Mujahid thinks the same as his teacher, while in some of them he objects to his teacher. Sometimes, the explanation made by Mujahid is in the form of completing the information he conveyed from his teacher. The explanation made by Mujahid is in the form of completing the information he conveyed from his teacher. As for Mujahid's word-by-word explanations from Ibn Abbas, in such narrations, sometimes a word of the verse and sometimes a phrase is explained, the lexical meaning of the word or the meaning it means is emphasized. We presented the second title under three sub-headings. Asbab al-nuzulnarrations are more than others, we have dealt with them separately. We examined naskh and muhkamat - mutashabihatin one heading, grammar, byword and ambiguous words in another heading with examples. In some of the transplants we examined in the study, we found that Mujahid shared the same opinion as his teacher, and in others, he thought differently. In the same way, we have seen that Tabari acted selectively in these transmissions, preferring some narrations and not others.

Keywords: Mujahid, Ibn Abbas, Narrate, Tabari, Baqara, Al-i Imran.

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'i anlama noktasında sonraki nesiller için sahâbe ve tâbiîn neslinin ayrı bir önemi vardır. Zira sahâbe âyetlerin nüzûlüne şahit oldular dahası anlayamadıkları hususları vahyin kendisine indiği Hz. Peygambere sordular. Onların bu anlama çabaları tefsir ilminin ilk aşaması olarak görülebilir. Nüzûl döneminin sona ermesi ve Hz. Peygamberin dâr-ı bekaya irtihali ile ilim sahibi sahâbe Kur'ân'ın müfessiri konumuna gelmişlerdir. Tâbiîn ise vahye muhatap olmayan ilk nesildi ve anlamadıklarını vahye direkt muhatap olan sahâbeye sorma imkânları vardı. Öte yandan zaman ilerledikçe İslam coğrafyasının sınırları genişlemiş ve Arap olmayanların İslam dinini benimsemeleri hız kazanmıştı. Arapça bilmeyen milletlerin de Müslüman olması sebebiyle Kur'ân-ı Kerîm'i anlama konusunda tefsir ilmi bir ihtiyaca dönüşmüştür. İşte bu zaman zarfında insanlar Kur'ân-ı anlamak için vahye muhatap olan sahâbenin yaptığı açıklamaları dikkate almışlardır. İlim yolunda olanlar ise sahâbeye talebe olmuşlardır. Çünkü ashâb-ı kiram vahyin ilk muhatabıdır ki ilgili âyetin neden/niçin indiğine vakıftırlar. Aynı zamanda onlar Kur'ân-ı anlama ve hayata uygulama konusunda Hz. Peygamberi birebir gözlemlemişlerdir. İşte çocuk yaşta olmasına rağmen Hz. Peygamberin meclisinde vakit geçiren Abdullah b. Abbas (ö.68/678, 688) tefsir açısından kendisine danışılan sahâbeden biridir. İbn Abbas tâbiîn denilen sahâbe sonrası nesilden birçok ilim talebesine hocalık yapmıştır. Bunlardan biri de bu çalışmada rivayetleri konu edilen tâbiîn dönemi müfessiri Mücâhid b. Cebr'dir (ö.103/721). Müfessirin İbn Abbas'tan birebir ilim tahsil

ettiği kendisi ve Saîd b. Cübeyr'den (ö.94/713 [?]) gelen iki ayrı rivayetten çıkarılabilmektedir (Taberî, 1422/2001, 3/736-737/750;5/133). Yukarıda da belirtildiği gibi genişleyen ülke sınırları ve Arapça bilmeyen milletlerin Müslüman olmaları sebebiyle sahâbeyi görüp onlardan ilim tahsil etmiş olan tâbiîn döneminde tefsir faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu dönemde birçok tâbiîn müfessiri önceki âlimlerin ilmi birikimlerini kendilerinden sonraki nesle nakletmişlerdir. Aktarılan bu açıklamalar daha sonraki yıllarda yazılan tefsir ve hadis kitaplarında bulunmaktadır. Bu kitaplar içinde *Câmiu'l-beyân* tefsiri büyük bir önemi haizdir. Ansiklopedik içerikli bu esere bakıldığında müellifin ilgili âyete dair hemen hemen kendisine ulaşmış tüm rivayetleri zikrettiği görülür. Bu, Taberî'nin rivayetleri koruma altına alma adına gösterdiği bir gayretin sonucudur, denilebilir. Bu durum *Câmiu'l-beyân* tefsirinin naklî bilgiye ulaşma konusunda temel eserlerden biri olmasını sağlamıştır. Çalışmanın materyali açısından Taberî tefsirine bakıldığında her sayfada bir Mücâhid rivayeti ile karşılaşıldığı görülür. Bu sebeple çalışma *Câmiu'l-beyân* tefsiri ile sınırlandırılmıştır.

Söz konusu tefsir kitabında Mücâhid b. Cebr, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerindeki âyetlere dair açıklama yapmanın yanında sahâbeden de rivayet nakletmektedir. Müfessirin sahâbeden yaptığı aktarımların çoğunluğunu tefsir ilmini kendisinden tahsil ettiği hocası İbn Abbas'a ait açıklamalar oluşturmaktadır. Bu çalışmanın ana teması müfessirin hocasından yaptığı aktarımlardır. Mücâhid'in İbn Abbas aktarımlarına bakıldığında onun bazı âyet/âyet kesitleri için sadece hocasından rivayet naklettiği ve kendisinin başka bir açıklama yapmadığı görülür. Bu duruma Mücâhid'in Bakara Sûresi 34. âyet için İbn Abbas'tan aktardığı rivayet örnek verilebilir. Müfessir bu rivayette hocasından Hz. Âdem'e secde etmeyen İblis için: "Yeryüzü sakinlerinden ismi Azazil olan bir melektir ve melekler arasında yeryüzünde yaşayanlara 'cin' diye isim verilenleri vardır." şeklinde bir izah nakletmektedir (Taberî, 1422/2001, 1/536). Müfessirin naklettiği bu rivayete göre İbn Abbas İblis'in meleklerden olduğunu söylemektedir. Mücâhid, âyette Allah'ın secde emrine itaat etmeyen İblis'in hangi varlık grubuna ait olduğu ile ilgili bir açıklama yapmamaktadır. O, bu konuda sadece hocasının açıklamasını nakletmektedir. *Câmiu'l-beyân* tefsirinde İblis için İbn Abbas'a dayanan bir izah daha bulunmaktadır. Bu açıklamada İbn Abbas, İblis'in önceleri cin denilen melek kabilesinden olduğu, yer ve gök arasında olanların idaresinden sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca o, (Âdem'e secde edin emrine) isyan etmesi sebebiyle Allah Teâlâ'nın İblis'i kovulmuş şeytana dönüştürdüğünü de haber vermektedir (Taberî, 1422/2001, 1/541). Taberî, İblis'in meleklerden olmadığı, aslının cin olduğu bilgisini ayrıca Hasan el-Basrî (ö.110/728), Şehr b. Havşeb (ö.100/718) ve İbn Zeyd'den (ö.182/798) de aktarmaktadır (Taberî, 1422/2001, 1/539-541). Yine Taberî, İblis'in meleklerden olmasının mümkün olduğunu ifade eden görüşü uygun bulduğunu da söylemektedir (Taberî, 1422/2001, 1/542). Buna göre müfessirin hocasından aktardığı açıklamanın âyetin anlaşılmasına önemli katkılar sağladığı söylenebilir.

Mücâhid, İbn Abbas'tan açıklama naklettiği bazı âyet/âyet kesitleri için kendisi de açıklama yapmıştır. Söz konusu açıklamalara Âyeti Açıklamaya İlişkin İzahları başlığı altında yer verildiği için tekrara düşmemek adına onlar burada zikredilmeyecektir. Burada sadece Mücâhid ile İbn Abbas'ın açıklamaları arasındaki bağıntıya değinilecektir. Müfessirin bir âyete/âyet kesitine dair kendisinin yaptığı açıklamalar ile hocasından

naklettiği rivayetler anlamsal açıdan karşılaştırıldığında onların birbirleriyle bazen uyumlu olduğu bazen de uyumlu olmadığı anlaşılmaktadır. Sözünü naklettiği hocasıyla görüşlerinin uyuşması, beklenen bir durumdur, ancak ikisi arasında farklılık olması dikkat çekicidir. Nitekim Âl-i İmrân Sûresi 97. âyetin bir kesitine ilişkin Mücâhid'in hocasından aktarımı ve onun görüşüne karşı çıkışı bu hususa örnek olabilir. İlgili âyet kesiti ve anlamı şöyledir: "وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ أَمِيًّا / Her kim oraya (mescidi harama) gирirse güvende olur." Bu ifade için müfessirin naklettiği rivayette hem İbn Abbas hem de Mücâhid'e ait açıklama bulunmaktadır. Bu rivayette Kâbe'nin emniyetli oluşu ve hırsızlık yapıp oraya sığınan kişinin durumu ele alınmaktadır. Mücâhid'in yaptığı aktarıma göre İbn Abbas: "Hırsızlık yaptığı veya birini öldürdüğü için kendisine had uygulanacak kişi hemen hareme girse, aklıktan dolayı oradan çıkıncaya kadar ona yardım edilmez, oradan çıktığında da o kişiye had uygulanır." demiştir. Rivayetin devamında Mücâhid hocasının açıklamasına karşılık olarak: "Ben bu görüşte değilim, bana göre o kişi hemen yakalanmalı oradan çıkarılıp had uygulanmalıdır, hareme girmiş olması (ancak) cezasının şiddetini artırır." demektedir. Buna göre Mücâhid hocasının yaptığı açıklamaya katılmamış, ona aykırı bir görüş savunmuştur (Taberî, 1422/2001, 5/603).

Öte yandan Mücâhid'in yaptığı açıklama, başka bir ravinin İbn Abbas'tan aktardığı görüşle uyuşabilmektedir. Bunu aynı âyetle ilgili her ikisinin de görüş bildirdiği rivayetlerde görmek mümkündür. Bakara Sûresi 234 ve 240. âyetlerin birlikte ele alındığı rivayet, ikisinin görüş bildirdiği âyete örnek olabilir. Örneğin daha iyi anlaşılması için rivayetlere geçmeden söz konusu âyetlerin içerikleri özetlenecektir. Bakara Sûresi 234. âyetinde kocası ölen kadının 4 ay 10 gün iddet beklemesi gerektiği bildirilmekte, aynı sûrenin 240. âyetinde ise kendisi öldükten sonra karısının 1 yıl evden çıkarılmaması hususunda kocanın akrabalara vasiyette bulunması gerektiği, karısı kendi isteğiyle evden çıkmak isterse onlara bir sorumluluğun olmayacağı bildirilmektedir. 240. âyet, ilk etapta Hasan-ı Basrî'nin de düşündüğü gibi kocası ölen kadının 4 ay 10 gün bekleme süresini 1 yıla çıkarmaktadır. Yani 240. âyet 234. âyeti nesh etmiştir. Ancak Atâ b. Ebî Rebâh'ın aktardığına göre İbn Abbas, Bakara Sûresi 240. âyetin bekleme süresini 4 ay 10 günden 1 yıla çıkarmadığını düşünmektedir. Ona göre bu âyet 4 ay 10 gün iddet bekleyecek kadının, kocasının evinin dışında başka bir yerde de bu süreyi geçirebileceğini salık verir. Mücâhid de bu âyetlere ilişkin açıklamalarında Atâ'nın aktardığı İbn Abbas'ın görüşüne benzer bir görüş serdeder. Bu örnekten, Mücâhid'in hocasından bir aktarımda bulunmadığı konuda da hocasıyla benzer görüşü paylaşabildiği anlaşılmaktadır (Taberî, 1422/2001, 4/404-406. Ayrıca bk. Güler, 2014, 81-82).

Mücâhid'in sahâbeden yaptığı aktarımların çoğunluğunun hocası İbn Abbas'a ait açıklamalar olduğu yukarıda ifade edilmişti. Taberî tefsiri özelinde bu nakillerin sayısal verileri üzerinde durulabilir. Mücâhid, Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerinde toplam 25 âyetin tefsiri için nakilde bulunmuştur. Bu âyetlerin 21 tanesi Bakara Sûresine, 4 tanesi ise Âl-i İmrân Sûresine aittir. Mücâhid, söz konusu iki sûrenin 25 âyeti için hocasından 58 rivayet aktarmıştır. Müfessir hocasının açıklamalarının çoğunu "عن ابن عباس" şeklinde aktarmaktadır. O, yaptığı nakillerin 6'sında: "İbn Abbas dedi." ifadesini kullanmaktadır. Bir rivayeti ise: "İbn Abbas'tan işittim." şeklinde aktarmaktadır. Mücâhid, İbn Abbas kanalıyla Hz. Peygamberden de aktarım yapmıştır (Örnek aktarımlar için bk. Taberî

1422/2001, 2/539-542; 3/199-200). Çalışmada ele alınacak söz konusu nakillerde bazen kelime açıklaması bazen âyetin fikhî izahı bazen de bir Kur'ân ilmine dair açıklama yer almaktadır. Kur'ân ilimleri noktasında Mücâhid, İbn Abbas'tan bazen âyetin inşisine sebep olan olay/durum bilgisi, bazen âyetin neshine dair bir bilgiyi nakletmektedir. Ayrıca o, muhkem-müteşâbih, mübhemât, darb-ı mesel ve gramer gibi Kur'ân ilimlerinin önemli konularına dair açıklamaları hocasından aktarmaktadır. Müfessirin hocasına dayandığı bu açıklamalar çalışmada örnek rivayetler üzerinden işlenecektir. Önce Mücâhid'in İbn Abbas'tan nakilleri verilecektir. Sonra ilgili âyet/âyet kesiti için kendisine ait açıklamalar varsa zikredilecektir. Ayrıca konuyu tefsiri özelinde çalıştığımız Taberî, Mücâhid'in açıklamaları ve hocasından yaptığı aktarımlara dair bir değerlendirme yapmış ise ona yer verilecektir. Bu değerlendirmelerin anlaşılmasına katkı sağlaması açısından ilgili âyet/âyet kesiti için diğer âlimlerin izahlarına da değinilecektir. Müfessirin hocasından yaptığı nakillerde İbn Abbas'ın ya âyette kelime bazında açıklama yaptığını ya da âyetteki fikhî hükmü izah ettiği daha önce ifade edilmişti. Mücâhid'in bu iki türdeki aktarımları Âyetleri Açıklama Yönü başlığı altında sunulacaktır. Onun İbn Abbas'tan naklettiği diğer açıklamaları ise Kur'ân ilimlerine dair aktarımlar başlığı altında ele alınacaktır.

Âyetleri Açıklamaya İlişkin Aktarımlar

Mücâhid'in İbn Abbas'tan yaptığı aktarımlarda hocasının âyetleri iki yönden açıkladığı görülmektedir. Bunlardan ilki âyetlerin fikhî hükümlerinin açıklanmasıdır. Diğerisi ise ilgili âyete dair bir veya birkaç kelimenin izah edilmesidir. Şimdi müfessirin âyetleri açıklama yönünü iki ayrı başlık altında örnek rivayetler üzerinden ele alalım.

Fikhî İzaha Dair Aktarımlar

Mücâhid'in İbn Abbas'tan yaptığı fikhî açıklamalara dair sunulacak ilk örnek rivayet Bakara Sûresi 184. âyetin “فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ” / *Kim gönülden bir iyilik yaparsa o kendisi için daha hayırlıdır.*” ifadesine aittir. Söz konusu ifade için kendisine ve Atâ'ya dayanan bir rivayette İbn Abbas: “Kim fakiri doyurmada (belirlenen fidyeden) fazlasını verirse bu kendisi için hayırlıdır.” diye açıklama yapmaktadır (Taberî, 1422/2001, 3/183). Mücâhid'in yaptığı bu nakle göre İbn Abbas oruç ibadetinden haber veren 184. âyetteki “gönülden yapılan iyilik” ifadesini oruç tutamayanların ödemesi gereken fide ile ilişkilendirmiştir. Zaten söz konusu 184. âyetle oruca gücü yetmeyenlerin bir yoksul doyumu fide vereceği haber verilmektedir. Bu âyet kesitine dair Mücâhid'in kendi açıklaması da vardır. O, kendisine dayanan bu rivayette “gönülden yapılan iyilik” ifadesini: “Her kim (belirlenen fide tutarı olan yarım sâ'/ölçü buğday değil de) bir sâ'/ölçü (buğday) ile fakiri doyurursa (bu kendisi için daha hayırlıdır).” şeklinde açıklamaktadır (Taberî, 1422/2001, 3/184). Ayrıca o bu hususta farklı isnatlı diğer rivayette: “Her kim (fakirin yiyeceği miktarı) yemeği artırırsa bu onun için daha hayırlıdır.” diye bir açıklama daha yapmıştır (Taberî, 1422/2001, 3/185-186). Görüldüğü üzere Mücâhid'in bu âyet için yaptığı açıklamada günün şartlarında belirlenen fide miktarının ne olduğu ve gönülden

verilen miktarın ne olacağı bilgisi bulunmaktadır. Ayrıca kendisinden gelen bu iki rivayette onun hocasıyla aynı şekilde açıklama yaptığı da görülmektedir. Taberî âyetin bu kesiti için İbn Şihâb'ın: "Fazladan hayır yapmak, fidye ile beraber oruç tutmaktır." şeklindeki izahını da aktarmıştır (Taberî, 1422/2001, 3/185). Daha sonra o, Allah'ın bu âyetle genel bir kaide koyduğunu bu sebeple de "fazladan hayır" için yapılan izahlardan birini tercih etmenin uygun olmadığını söylemiştir (Taberî, 1422/2001, 3/185-186). Taberî'nin bu ifadesi, Mücâhid ve hocasının açıklamalarının âyeti anlama konusunda makul izahlardan biri olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Müfessirin hocasından yaptığı fikhî aktarımlardan bir diğeri Bakara Sûresi 187. âyetin "وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ / Siz mescitlerde itikâfta iken onlara(kadınlara) yaklaşmayın." kesitinin tefsiri bağlamındadır. Nitekim hocasından yaptığı nakilde Ramazan ayında yapılan bir ibadet şekli olan itikâfa dair bir şart belirlenmektedir. Söz konusu ifadeyi izah sadedinde Mücâhid: "İbn Abbas 'kim evinden Allah'ın evine gitmek için çıkarsa kadınlara yaklaşmasın' diyordu." şeklinde bir açıklama yapmaktadır (Taberî, 1422/2001, 3/270). Bu rivayette müfessir âyeti hocasının sözüne dayanarak izah etmektedir. Bu açıklamanın aynısı başka bir senetle Mücâhid'den de gelmiştir (Taberî, 1422/2001, 3/270). Yani müfessir ve hocası insanların itikâfa girdiklerinde nefsanî arzularına hâkim olarak ibadet etmeleri gerektiğini düşünmektedirler. Âyetin bu kesiti için İbn Abbas, Mücâhid ve Atâ'nın görüşlerinin bir arada zikredildiği İbn Cüreyc'ten gelen bir rivayet daha vardır. Bu rivayette İbn Abbas: "Adam itikâfta iken tuvalet için dışarı çıktığında karısı ile cima edip guslediyordu, sonra da itikâfa (girmek için mescide) dönüyordu, bu yasaklandı." derken, Mücâhid: "Mescitte kadınla cima etmek yasaklandı, bunu ensar yapıyordu." demiştir (Taberî, 1422/2001, 3/271). Bu rivayete göre müfessir (itikâfta iken) ensarın mescit içinde hanımlarıyla cinsel münasebette bulunduklarını, hocası ise itikâftaki kişinin mescit dışında bu fiili yaptığı bilgisini vermektedir. Taberî bu kesit için ayrıca Mâlik b. Enes ve İbn Zeyd'den: "Cima, dokunma ve öpme gibi herhangi bir şekilde kadınlara yaklaşmak, mübaşeredendir." şeklinde bir izah daha aktarmıştır (Taberî, 1422/2001, 3/271-272). Ayrıca o, bu iki görüşten Mücâhid ve İbn Abbas'tan gelen, kadınlara yaklaşımdan kastın cinsel münasebet olduğu, şeklindeki açıklamayı evla görmektedir. Bu tercihinin dayanağı ise Hz. Âişe'nin: "Hz. Peygamber itikâftayken başını eve uzatır ben de onun saçını yıkayıp tarardım." dediği rivayetlerdir (Taberî, 1422/2001, 3/272-273).

Müfessir, kocasının ölümünden sonra iddet bekleyen kadınlara üstü kapalı bir şekilde evlenme teklifi yapılmasının günah olmadığını bildirildiği Bakara Sûresinin 235. âyetinin "وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النِّسَاءِ / Bu kadınlarla evlenme isteğinizi üstü kapalı bildirirkenizde bir sakınca yoktur." ilk kesiti için hocasından altı farklı isnatla rivayet aktarmıştır. Bu kesit için aktarılan rivayetler fikhî açıklama içermektedir. Rivayetlerin bazısında Mücâhid, İbn Abbas'ın âyetteki عَرَّضَ fiili için: "Örfe uygun bir sözle kişinin; 'Ben şöyle (özellikleri olan) bir kadınla evlenmek istiyorum.' diye imada bulunmasıdır." dediğini aktarmıştır. Diğerlerinde ise bir erkeğin iddet bekleyen kadına; "Saliha bir kadınla evlenmek istiyorum, Allah'ın beni bir kadınla nimetlendirmesini istiyorum, ben evlenmek istiyorum ve senden başkasıyla evlenmek istemem gibi cümleler söyleyip evlenme teklifinde bulunmamasıdır." dediğini aktarmıştır (Taberî, 1422/2001, 4/261-263).

Müfessir bu rivayetlerin birinde hocasının tarize “nişanlanmanın kastedilmediği şeydir” dediğini de aktarmaktadır. Aynı rivayetin devamında ise kendisi de: “Bir adamın, kocasının cenazesinde olan bir kadına ‘beni kendin için öne geçirme’ demesi kadının ise ‘sen öne geçirildin’ demesi tarizdir.” diye açıklama yapmaktadır (Taberî, 1422/2001, 4/261-262). Bunun yanı sıra farklı isnatla Mücâhid’e dayanan dört ayrı rivayet vardır. Bu rivayetlerin üçünde o, tarizi: “Bir adamın iddet bekleyen bir kadına; ‘Sen güzelsin, gözdesin (revaçtasın), benim bir kadına ihtiyacım var ve sen Allah’ın izniyle benim için hayırlısın.’ demesidir.” diye izah etmektedir. Dördüncü rivayette ise müfessir: “Adamın (kadına) ‘kendin için beni öne geçirme’ demesi hoş değildir.” demektedir (Taberî, 1422/2001, 4/263-264).

235. âyete göre kocası ölen ve iddet bekleyen kadına açıktan evlenme teklifinde bulunmak uygun görülmemektedir. Âyetin söz konusu kesiti için Mücâhid’e dayanan ve onun hocasından aktardığı rivayetlerde tarizin yani iddet bekleyen kadına evlilik teklifinin nasıl yapılacağı ifade edilmektedir. Müfessire dayanan bir rivayette ise ima yoluyla evlenme teklifinde bulunurken kullanılması hoş olmayan sözün ne olduğu da belirtilmektedir. Taberî 235. âyetin söz konusu kesiti için önce: “Bu âyetle kocaları vefat edip iddet bekleyen kadınlara evlilik teklif etmede bir günah olmadığı kastedilmektedir.” diye açıklama yapıp daha sonra rivayetleri zikretmiştir (Taberî, 1422/2001, 4/261). Buna göre söz konusu âyet için Mücâhid’in kendi yaptığı izahlar ve onun İbn Abbas’tan naklettiği açıklamalar, Taberî’nin böyle bir çıkarımda bulunmasına katkı sağlamıştır, denilebilir.

Mücâhid’in hocasından yaptığı bir diğer fikhî içerikli aktarım ise Bakara Sûresi 239. âyetin “فَإِنْ خِفْتُمْ فَرَجَالًا أَوْ رُكْبَانًا /Eğer korkarsanız yaya olarak ya da binekli olarak namazınızı kılın.” cümlesine aittir. Bu cümle için müfessir kendine dayanan iki farklı rivayette: “Muhammed (sav)’in ashabı at üstünde savaşta iken eğer korkarlarsa her yöne (istedikleri yöne) dönük olarak, ister ayakta ister binek üstünde başı ile ima eder, diliyle de konuşabildiği kadarını söyleyerek (namaz kılardı).” şeklinde açıklama yapmaktadır (Taberî, 1422/2001, 4/387). Taberî âyette kastedilen korkunun savaş, düşman saldırısı, bir hayvanın saldırmaması, sel gibi durumlarda olabileceğini söylemektedir. Sonra da korku halinde namazın rekât sayısının tek olması gerektiğini belirtir ve bu görüşüne de Mücâhid’in İbn Abbas’tan aktardığı: “Allah Teâlâ, Peygamberinin diliyle yerleşik düzende namazı dört, seferde iki, korku halinde de bir rekât olarak farz kıldı.” anlamındaki rivayeti dayanak gösterir (Taberî, 1422/2001, 4/394). Mücâhid’in bu âyetle ilgili açıklamalarından nüzûl döneminde korku halinde namazın nasıl kılındığı, İbn Abbas’tan aktardığı rivayetten ise bir şeyden korkan kimsenin, mukîm veya seferî olanın kılacağı namazın kaç rekât olduğu öğrenilmektedir.

Burada Mücâhid’in İbn Abbas’tan yaptığı fikhî nakiller örnek verilerek izah edildi. Müfessir oruç, itikâf, iddet sürecindeki kadına evlenme talebinin iletilmesi, korku halinde namaz konularına dair hocasının açıklamalarını aktarmaktadır. Bunun yanı sıra Mücâhid’in bu konularla ilgili kendi açıklamaları da bulunmaktadır. Müfessir genellikle İbn Abbas’a mutabık açıklama yapmaktadır. Bununla birlikte o, hocasından yaptığı nakli tamamlayıcı tarzda izah da yapmıştır.

Kelime İzahına İlişkin Aktarımlar

Mücâhid'in hocasından aktardığı kelime izahlarının ilk ikisi Bakara Sûresi 19. âyetinde geçen “رَعْدٌ” ve “بَرْقٌ” kelimelerinin tefsirleri bağlamında yer alır. Bu rivayetlerin ilkinde “gök gürültüsü” olarak tercüme edilen “رَعْدٌ” kelimesi için o, İbn Abbas'tan şu aktarımı yapmaktadır: “Râ'd, bir meleğin ismidir. Onun sesi tesbihdir. Râ'd isimli melek şiddetli şekilde bulutu hareket ettirerek sarsar. Onların birbirlerine sürtünmesinden şimşekler çıkar” (Taberî, 1422/2001, 1/358). Mücâhid kendisinden gelen rivayetlerde “رَعْدٌ” kelimesine hocası gibi “sesiyle bulutları yürüten melek” olarak anlam vermektedir (Taberî, 1422/2001, 1/357/359). Farklı senetlerle kendisine dayanan diğer rivayetlerde İbn Abbas, “رَعْدٌ” kelimesini “rüzgâr” diye de açıklamıştır (Taberî, 1422/2001, 1/361).

Âyetteki bir diğer kelime olan ve “şimşek” diye tercüme edilen “بَرْقٌ” kelimesinin açıklandığı ikinci rivayette Mücâhid söz konusu kelime için hocasının “melektir” izahını aktarmaktadır (Taberî, 1422/2001, 1/365). Aynı kelimeye dair kendisine dayanan bir rivayette ise Mücâhid “بَرْقٌ” meleğin vuruşudur” şeklinde hocasının açıklamasına benzer bir izah yapmıştır (Taberî, 1422/2001, 1/364-365). Taberî ayrıca “بَرْقٌ” kelimesi için İbn Abbas'tan Ebû Malik kanalıyla “meleklerin elinde olan ve onunla bulutları yürüttükleri kamçı” anlamına gelen bir sözü aktarmaktadır. *Câmiu'l-beyân* tefsirinde ayrıca Dahhâk (ö.105/723) kanalıyla İbn Abbas'tan gelen bir rivayette bu kelime için “meleklerin bulutları hareket ettirdikleri nurdan kamçı” şeklinde bir açıklama da yer almaktadır. Ayrıca İbn Abbas'ın Ebu'l-Celde/Ebu'l-Huld'un mektupla “بَرْقٌ” kelimesinin anlamını sorması üzerine “بَرْقٌ, sudur” diye cevap verdiğini ifade eden bir rivayette söz konusudur (Taberî, 1422/2001, 1/363-364). Taberî rivayetlerin sonunda yaptığı değerlendirmede Mücâhid'in hocasından yaptığı aktarımdaki açıklama ile İbn Abbas'ın diğer açıklamalarını tek manada birleştirmenin mümkün olduğunu söylemektedir (Taberî, 1422/2001, 1/366). Taberî'nin bu değerlendirmesi dikkate alındığında; “بَرْقٌ” hakkında yapılan diğer açıklamalar, “meleklerin bulutları hareket ettirdikleri nurdan kamçı” şeklindeki geniş içerikli açıklamanın bir parçası olarak görülebilir.

Mücâhid'in İbn Abbas'tan aktardığı bir diğer kelime açıklaması da Âl-i İmrân Sûresi 147. âyetinde geçen “وَأَسْرَفْنَا فِي أُمُورِنَا” /işlerimizde ki aşırılığımız” ifadesi içindir. Müfessir bu ifadedeki “وَأَسْرَفْنَا” kelimesine hocasının “hatalarımız” şeklinde anlam verdiğini aktarmaktadır (Taberî, 1422/2001, 6/120). Hocasının bu izahını benimseyen Mücâhid kendisinden gelen diğer bir rivayette “وَأَسْرَفْنَا” kelimesi için “hatalarımız ve kendimize zulmetmemiz” diye açıklama yapmaktadır (Taberî, 1422/2001, 6/120). Taberî, bu kelime için rivayet zikretmeden evvel: “İsraf bir şeyde aşırılıktır; kişi bir işte ölçüyü aştığında: ‘Falanca bu işte israf etti’ denir.” şeklinde bir izahta bulunmuştur. O ayrıca âyetinde yer alan “وَأَسْرَفْنَا فِي أُمُورِنَا” ifadesinden küçük günahların bağışlanmasının, “وَأَسْرَفْنَا فِي أُمُورِنَا” ifadesinden ise (Allah Teâlâ'yı) ta'zim etmedeki hatalar ve büyük günahların bağışlanmasının kastedildiğini söylemiştir (Taberî, 1422/2001, 6/119-120). Buna göre Taberî, Mücâhid ve hocasının açıklamalarına mutabık bir yorum yaptığı dolayısıyla üçünün de ortak fikre sahip olduğu söylenebilir.

Kur'ân İlimlerine Dair Aktarımlar

Mücâhid'in hocasından aktardığı rivayetlerin bir kısmı, İbn Abbas'ın Kur'ân ilimleri çerçevesinde âyetleri anlamaya dair açıklamaları idi. Bu başlık altında müfessirin İbn Abbas'tan aktardığı; sebab-i nüzûl, nesh, muhkem-müteşâbih, darb-ı mesel, mübhemat

ve gramerle alakalı nakiller örneklerle ele alınacaktır. Kur'ân ilimlerine ait söz konusu rivayetler üç başlık altında sunulacaktır.

Esbâb-ı Nüzûl Hakkında Aktarımlar

Mücâhid İbn Abbas'tan esbâb-ı nüzûle dair açıklamalar aktarmaktadır. Bu hususta müfessirin Bakara Sûresi 178. âyetin “ ذَٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ /Bu rabbinden bir hafifletme ve rahmettir.” bölümü için hocasından aktardığı rivayet örnek verilebilir. Söz konusu âyet kesiti için Mücâhid'in İbn Abbas'tan naklettiği sebep-i nüzûl içerikli rivayette, önceki insanların katile kısas uygulayıp onu öldürdükleri ama diyet almadıkları bunun üzerine de Allah Teâlâ'nın bu âyeti indirip diyet almaya izin verdiği bildirilmekte ve bunun insanlar için bir kolaylaştırma olduğu ifade edilmektedir. Müfessir bu âyet için hocasından sebep-i nüzûl bilgisini tamamlayan iki rivayet daha nakletmektedir (Taberî, 1422/2001, 3/112-113). Öte yandan Bakara Sûresi 178. âyetin bu kesiti için Mücâhid'in kendisine ait bir açıklaması yoktur. Ayrıca Taberî söz konusu âyet kesitine dair sebep-i nüzûl değerlendirmesi yapmamıştır.

Müfessirin aktarımıyla İbn Abbas'tan âyetin iniş sebebini öğrendiğimiz bir diğer rivayet ise Bakara Sûresi 198. âyetin tefsiri bağlamında gelmiştir. Söz konusu rivayet, âyetin “ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ /Rabbinizin lütfunda, rızık aramanızda size bir günah yoktur.” kesitine aittir. Hac zamanı ticaretin caiz olduğunu bildiren âyete ilişkin söz konusu rivayette Mücâhid, İbn Abbas'ın: “Onlar, hac günlerini zikir günleri sayarlar ve ticaret yapmazlardı bunun üzerine Allah Teâlâ bu cümleyi indirdi.” dediğini aktarmıştır (Taberî, 1422/2001, 3/505/508). Mücâhid kendisine dayanan iki rivayetten birinde: “Hac mevsiminde (insanlar) hac yapıyor ama ticaret yapmıyorlardı bunun üzerine Allah Teâlâ âyetin bu kesitini indirmiştir.” demiş, diğerinde “(İnsanlar) bu âyet inene kadar hac yapıyorlar ama ticaret yapmıyorlardı, âyet inince ticaret yapma, seyahat etme ve ekip dikme konusunda insanlara izin verildi.” diye açıklama yapmıştır (Taberî, 1422/2001, 3/502/507). Müfessire ait bu açıklamalar hocasından yaptığı nakle mutabıktır. Taberî bu âyetin ihramlıyken ticaret yapmayarak iyilikte bulunduğunu düşünen bir grup hakkında indiğini ifade etmiştir (Taberî, 1422/2001, 3/502). O halde Bakara Sûresi 198. âyetin iniş sebebi için Mücâhid'in kendisinin yaptığı ve hocasından naklettiği açıklamalar, Taberî'nin âyetin sebep-i nüzûlü konusunda kanaatinin oluşmasına katkı sağlamıştır, denilebilir.

Yukarıda verilen iki örnekte görüldüğü üzere Mücâhid, âyetlerin veya âyet kesitlerinin niçin ve ne hakkında indiğine dair hocasından açıklama aktarmaktadır. Bakara Sûresi 178. âyetin sebep-i nüzûlü için müfessir, kendisi bir izah yapmayıp sadece hocasının açıklamasını aktarmaktadır. Aynı sûrenin 198. âyeti için ise müfessir hocasından nakilde bulunmanın yanı sıra kendisi de açıklama yapmaktadır. Bu âyet için Mücâhid'in yaptığı açıklama, İbn Abbas'tan naklettiği sebep-i nüzûl bilgisiyle benzeşmektedir. Taberî'nin bu rivayetleri değerlendirmesine bakıldığında o, 198. âyet için müfessir ve hocasının açıklamalarını âyetin mahiyetine uygun gördüğü söylenebilir. Bakara 178. âyet için ise o, Mücâhid'in İbn Abbas'tan aktardığı sebep-i nüzûl bilgisine dair her hangi bir açıklama yapmamaktadır.

Nesh, Muhkem – Müteşâbih ve Gramer ile İlgili Aktarımlar

Kur'ân ilimlerine dair ikinci başlıkta Mücâhid'in hocasından aktardığı nesh, muhkem-müteşâbih ve gramere dair açıklamalara değinilecektir. Konu anlatımına müfessirin İbn Abbas'tan naklettiği nesh ile ilgili rivayetlerle başlanacaktır. Âyetlerin hükmünün nesh edilip edilmediği konusunda onun hocasından yaptığı aktarımlar için Bakara Sûresi 184. ve 284. âyetlerin tefsiri bağlamında gelen rivayetler örnek verilebilir. Müfessir, 184. âyetin "وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ /Oruca güç yetiremeyenler bir fakiri doyurur." ifadesinin nesh edilmediği bilgisini İbn Abbas'tan aktarmaktadır. Mücâhid bu bilgiyi senedi Atâ ile beraber kendisine dayanan bir diğer rivayette yine hocasından nakletmektedir. Müfessirin âyetin söz konusu bölümü için hocasından aktardığı bu rivayetlerde nesh bilgisinin yanı sıra oruca güç yetiremeyen kim olduğuna dair fikhî bilgi de verilmektedir (Taberî, 1422/2001, 3/174-175). Taberî, Saîd b. Cübeyr kanalıyla âyetin hükmünün yaşlılara özel bir ruhsat olduğu, devamındaki 185. âyette yer alan "her kim o aya ulaşırsa onda oruç tutsun, kim de hasta olur veya yolcu olursa (tutamadığı oruçları) diğer günlerde (tutsun)" anlamındaki ifadeyle bu hükmün nesh edildiği bilgisinin de İbn Abbas'tan geldiğini söylemektedir. Bu rivayette oruca güç yetiremeyen yaşlılara has olan ruhsatın yaşlılar ile hamile ve emzikli için sabit bir hükme dönüştüğü bilgisi de verilmiştir (Taberî, 1422/2001, 3/167-168). Taberî yaptığı değerlendirmede Mücâhid'in hocasından naklettiği "nesh edilmemiştir" yönündeki görüşü tercih etmemiştir. Bunun yerine o, âyetin hükmü için: "Nesh edilmiştir." görüşünün evla olduğunu söyleyerek Saîd b. Cübeyr'in İbn Abbas'a dayandırdığı açıklamayı uygun görmüştür (Taberî, 1422/2001, 3/178).

Mücâhid'in İbn Abbas'tan nesh bilgisi aktardığı bir diğer rivayet ise Bakara Sûresi 284. âyetin "وَأِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ" /İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah ondan sizi hesaba çeker." cümlesine ilişkin tefsir bağlamında zikredilmiştir. Müfessirden söz konusu âyet için gelen rivayet İbn Abbas'ın âyeti anlama mantığını yansıttığı gibi sahâbeden Abdullah b. Ömer'in (ö.73/693) de âyeti nasıl anladığını göstermektedir. Mücâhid'den aktarılan rivayete göre kendisi İbn Ömer'le birlikteyken İbn Ömer, Bakara Sûresi 284. âyeti okur ve ağlar. Mücâhid daha sonra hocası İbn Abbas'ın yanına gider ve İbn Ömer'le arasında yaşanan bu olayı anlatır. Bunun üzerine İbn Abbas: "Allah, İbn Ömer'e merhamet etsin, bu âyetin nasıl ve niçin indiğini anlamamış." diyerek gülümser ve şöyle devam eder: "Bu âyet inince ashap çok üzüldü ve: 'Ey Allah'ın Resulü biz (daha önce namaz, oruç gibi gücümüzün yeteceği ibadetlerle sorumluyduk şimdi bu âyet indi bizim buna gücümüz yetmez) helak olduk (bu bize ağır geldi.)' dediler. İbn Abbas bunun üzerine Allah Resulünün onlara işittik, itaat ettik deyin' şeklinde buyurduğunu" ifade eder. Rivayetin devamında İbn Abbas, "Amenerrasulu" diye bilinen Bakara Sûresi 285. ve 286. âyetlerin bu âyeti nesh ettiğini söylemektedir. Müfessirin hocası, böylece Müslümanların içlerinden geçenlerden değil de yaptıklarından sorumlu tutulacağını bilgisini de aynı rivayette ifade etmiştir (Taberî, 1422/2001, 5/133). Bu rivayet ile Mücâhid, hocasından 284. âyetin nesh edildiği bilgisini aktarmaktadır. Rivayette nesh bilgisine vakıf olmayan İbn Ömer'in de yaşadığı hüznün ve helak olma korkusu anlatılmaktadır. İki sahâbinin aynı âyeti ilimleri nispetinde anlamaları hususunda okuyucuya fikir veren bu rivayet, bir âyeti anlamak için o âyetle ilgili ayrıntılı bilgiye sahip olmak gerektiğini de öğütlemektedir. Taberî, âyetin nesh edilmediği muhkem bir âyet olduğu konusunda da İbn Abbas'a dayanan bir rivayet aktarmıştır (Taberî, 1422/2001, 5/139). Bu görüşü yani

âyetin mensuh değil, muhkem oluşunu tercihe şayan bulmuştur (Taberî, 1422/2001, 5/143-144). Burada Mücâhid'in, âyetlerin nesh ediliş edilmemesini konu edinen iki nakline yer verildi. Şimdi de onun tefsir ilminin tartışmalı konularından biri olan muhkem-müteşâbih ile ilgili İbn Abbas nakillerine değinilecektir.

Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri bağlamında Taberî tefsirinde Mücâhid'in İbn Abbas'tan naklettiği muhkem-müteşâbihe dair rivayetler de vardır. Bu rivayetler sadece Âl-i İmrân Sûresi 7. âyetin tefsirinde geçmektedir. Âl-i İmrân Sûresi 7. âyette Kur'ân'ın muhkem ve müteşâbihinden haber verilmektedir. Müfessir bu âyetle ilgili ilk olarak *وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ* /*ilimde derinleşenler*" ifadesinin tefsirinde İbn Abbas'ın: "Ben onun te'vilini bilenlerdenim." diyerek kendisini râsih âlim olarak değerlendirdiği rivayeti aktarmaktadır (Taberî, 1422/2001, 5/220). Âyetin bu ifadesi için Tâvus kanalıyla aktarılan diğer bir rivayette İbn Abbas "müteşâbihlerin te'vilini yalnızca Allah bilir" diye açıklama yapmıştır (Taberî, 1422/2001, 5/218). Mücâhid âyetin bu bölümü için farklı isnatla kendisine dayanan iki rivayette: "Onlar (râsih âlimler) müteşâbihin anlamını bilir ve 'ona iman ettik' derler." diye açıklama yapmıştır (Taberî, 1422/2001, 5/220). Bu bilgilere göre Mücâhid hocasından yaptığı aktarım sebebiyle müteşâbihlerin anlamını râsih âlimlerin bileceği kanaatindedir. Söz konusu âyet kesiti için İbn Abbas birbirine zıt gibi görünen iki açıklama yapmaktadır. Birinci rivayette, "Müteşâbihlerin te'vilini bilirim." sözüyle onun, tefsir birikimine dayanarak müteşâbih âyetleri yorumlayabileceğini kastettiği söylenebilir. İkinci rivayette ise o, müteşâbihe ait bilginin yalnızca Allah katında olduğunu açıkça belirtmektedir. Taberî de müteşâbih âyetlerin anlamını yalnızca Allah'ın bileceği görüşü yönünde tercihte bulunmuştur (Taberî, 1422/2001, 5/221-222).

Mücâhid'in Âl-i İmrân Sûresi 7. âyetle ilgili hocasından yaptığı naklin ikincisi *وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ* /*ilimde derinleşenler biz ona (müteşâbihine) iman ettik derler*" kesitine aittir. Müfessir bu kesit için İbn Abbas'ın: "Ona (müteşâbihe) iman ettik, hepsi Rabbimiz katındandır, diyenler ilimde derinleşenlerdir." izahını aktarmaktadır (Taberî, 1422/2001, 5/224). Mücâhid bu kesit için kendisi bir açıklama yapmamıştır. Taberî söz konusu ifadenin tefsiri bağlamında rivayet zikretmeden önce: "Yakîn ilmine sahip olan, ilminde/bildiklerinde şüphe ve belirsizlik bulunmayan kişidir." diye râsih âlim için bir tanımlama yapmaktadır. Yaptığı bu tanımlamaya dayanak olarak o, Hz. Peygamberden nakledilen: "İlimde rush sahibi kişi yeminini yerine getiren, doğruyu söyleyen, kalbi istikamet üzere olan ve iffetli olandır." şeklindeki rivayetleri zikreder (Taberî, 1422/2001, 5/223-224). Taberî, âyetteki *وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ* /*ilimde derinleşenler*" ifadesini Hz. Peygambere dayanan rivayetler ışığında -yukarıda da belirtildiği üzere- "yakîn ilme sahip kimse" şeklinde anlamıştır. Ancak o, râsih âlim için yapılan diğer açıklamaları ve Mücâhid'in hocasından aktardığı rivayeti de zikretmiştir.

Mücâhid son olarak Âl-i İmrân Sûresinde söz konusu âyetin *كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا* /*Hepsi Rabbimizin katındandır.*" kesiti için İbn Abbas'ın: "(Kur'ân'dan) nesh edilen ve nesh edilmeyenler (rabbimiz katındandır)." dediğini aktarır (Taberî, 1422/2001, 5/225). Bu ifade için İbn Abbas, başka bir senetle gelen rivayette: "Muhkeme iman eder onunla amel ederiz; müteşâbihe de iman ederiz ama onunla amel etmeyiz, onların hepsi Allah katındandır." demektedir (Taberî, 1422/2001, 5/226). Mücâhid'in âyetin bu kesiti için kendisine dayanan bir açıklaması yoktur. Taberî ise bu rivayetleri aktarmadan önce: "Kur'ân'ın muhkem ve müteşâbihleri rabbimiz katındandır, Allah onları nebisi

Muhammed'e vahyetti." diye açıklama yapıp âyetin söz konusu kesiti için yapılan açıklamaları zikreder (Taberî, 1422/2001, 5/225). Son üç örnekte Mücâhid'in Âl-i İmrân Sûresi 7. âyet bağlamında muhkem ve müteşâbihe dair İbn Abbas'tan yaptığı nakiller ele alındı. Şimdi son örnek olarak gramer noktasında onun hocasından yaptığı nakle değinilecektir.

Bakara ve Âl-i İmrân Sûresi özelinde Taberî tefsirinde yapılan taramada Mücâhid'in İbn Abbas'tan gramer konusunda bir açıklama aktardığı görülür. Bu aktarım, Bakara Sûresi 196. âyetin tefsiri bağlamında gelmektedir. Bu ayette bir mecburiyetten dolayı hac görevlerini yerine getiremeden başını tıraş edenin fidye sorumluluğundan haber verilmektedir. Rivayette Mücâhid, âyetin "فِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ / Fidyeler olarak ya oruç tutması ya sadaka vermesi veya kurban kesmesi (gerekir)." lafzında bulunan اَوْ edatlarının anlama katkısı hususunda hocasının: "Kur'ân'da اَوْ اَوْ şeklinde geçen her lafız muhayyerlik ifade eder." dediğini aktarmaktadır (Taberî, 1422/2001, 3/398). Müfessirin bildirdiği bu rivayette İbn Abbas, tefsir için genel bir dilbilgisi kuralından bahsetmektedir. Buna göre hacda gereken vazifeleri yapmadan hastalık veya başka bir sebeple tıraş olmak zorunda kalan kişi âyette bildirilen seçeneklerden birini yapması halinde fidye sorumluluğunu yerine getirmiş olur. Âyetin bu kesiti için Mücâhid kendisine dayanan rivayetlerde İbn Abbas'tan yaptığı aktarıma uygun açıklama yapmıştır (Taberî, 1422/2001, 3/396-397). Taberî âyette durumu izah edilen kişinin sorumlu olduğu fidye konusunda gelen diğer rivayetleri de zikrettikten sonra Mücâhid ve İbn Abbas'ın da yaptığı muhayyerlik açıklamasını tercih etmiştir (Taberî, 1422/2001, 3/398-399). 196. âyetin farklı iki kesiti için Mücâhid hocasından fikhî içerikli nakillerde yapmaktadır. (Bu nakiller için bk. Taberî, 1422/2001, 3/345-346/348/350).

Darb-ı Mesel ve Mübhemât İçerikli Aktarımlar

Mücâhid'in İbn Abbas'tan naklettiği Kur'ân ilmi çerçevesinde değerlendirilebilecek iki rivayet daha vardır ki, bunlar mübhemat ve darb-ı mesele örnek olabilir. Şimdi sırasıyla bu iki konuya örnek verilecektir.

Mücâhid Bakara Sûresi 35. âyetin tefsiri bağlamında İbn Abbas'tan bir açıklama aktarmaktadır. Müfessirin hocasından yaptığı bu aktarım, âyetin "وَلَا تَقْرَبُوا هَذِهِ الشَّجَرَةَ / Şu ağaca yaklaşmayın." bölümünde, mahiyeti açıkça bildirilmeyen yasak ağacın ne olduğu hakkındadır. Bu açıklama mübhemât bağlamında değerlendirilebilir. Mücâhid âyette haber verilen Allah'ın Hz. Âdem ve eşine yasakladığı ağacın mahiyeti hakkında hocasından bu ağacın buğday olduğu bilgisini nakletmektedir (Taberî, 1422/2001, 1/553). Onun İbn Abbas'tan yaptığı bu aktarım ile âyette müphem olan yasak ağacın ne olduğu açıklanmış olmaktadır. İbn Abbas ayrıca Saîd b. Cübeyr ve İkrime (ö.105/723) kanalıyla gelen iki ayrı rivayette bu ağacı: "Buğday başağı," Süddî'den gelen rivayette ise: "Üzüm" şeklinde açıklamaktadır (Taberî, 1422/2001, 1/552-554). Mücâhid'in âyette yasaklanan ağaç için kendisinin bir açıklaması yoktur. Ancak İbn Cüreyc'ten (ö.150/767) "Muhammed (sav) ashabından bazıları bu ağacın incir(ağacı) olduğunu söyledi" şeklinde bir söz rivayet edilir. Taberî tefsirinin muhakkiki Abdullah b. Abdül-Muhsin er-Türkî'nin bildirdiğine göre bu rivayet aynı zamanda Mücâhid kanalıyla da gelmiştir (Taberî 1422/2001, 1/556). İsrailiyat haberlerinin kaynağı olarak görülen Vehb b. Münebbih (ö.114/732) âyette yasaklanan ağaç için: "Buğdaydır, fakat cennetteki buğday

tanisi inek böbreği gibidir, baldan tatlı ve tereyağından yumuşaktır, Tevrat ehli onun buğday olduğunu söylemişlerdir.” şeklinde açıklama yapmıştır (Taberî, 1422/2001, 1/553). Buna göre Mücâhid’in hocasından aktardığı yasaklanan ağacın buğday olduğu yönündeki açıklama israiliyatın kaynağı kabul edilen Vehb b. Münebbih’in izahıyla örtüşmektedir. O halde müfessirin bu aktarımı bir müphemî açıklamanın yanında israiliyat bilgisi de içermektedir, denilebilir. Taberî bu ağacın hangi ağaç olduğu konusunda Allah Teâlâ’nın kesin bir delil bildirmediğini bu sebeple buğday, üzüm ve incirden her birinin olmasının mümkün olduğunu söyler. O, aynı zamanda: “Bu ağacın hangi türden olduğunu bilmek bize bir şey kazandırmadığı gibi kaybettirmez.” diyerek müfessirin aktarımı dâhil İbn Abbas’a ait üç izahı da uygun bulur (Taberî, 1422/2001, 1/556-557). Mübhemât açıklaması olarak değerlendirdiğimiz bu rivayetten sonra Mücâhid’in hocasından naklettiği darb-ı mesel izahına değinelim.

Bakara Sûresi 266. âyette bildirilen darb-ı mesel için hem Mücâhid’in kendi açıklamaları hem de hocasından nakilleri vardır. Bilindiği üzere darb-ı meseller Kur’ân’ın mesajını iletme araçlarından biridir. Bu anlatımla insanın doğru olanı anlayıp, yapması hedeflenmektedir. Söz konusu âyetin yer aldığı Bakara Sûresi 261. ve 266. âyetleri arasında mallarını Allah rızası için ve O’nun yolunda harcayanlar ile gösteriş yapmak için harcayanlar ve verdiği sadakaları başa kakanların durumundan haber verilmektedir. İşte bu âyetlerin sonuncusu olan ve mallarını Allah rızası için değil de gösteriş için infak edenlerin durumundan bir misalle haber veren 266. âyet için Mücâhid hocasının bir açıklamasını bildirmektedir. Ayette özetle şöyle buyurulmaktadır: Sizden biri, kendisi ihtiyarlamış, çocukları bakıma muhtaç oldukları sırada sahip olduğu hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu bir bahçesine kasırga vursun ister mi?” Mücâhid’in aktardığına göre bu âyette anlatılan misal için İbn Abbas: “Bu ölünceye kadar Allah’a itaatte haddi aşanının durumudur.” açıklamasını yapmıştır. Yani İbn Abbas âyette verilen misalle Allah’a isyan eden kişinin durumunun anlatıldığını ifade etmektedir. Geniş açıklamaların bulunduğu bu rivayette söz konusu âyet kesitine ilişkin Mücâhid ve İbn Abbas’a ait tefsirler de yer almaktadır. Açıklamaların birinde Mücâhid bu âyetin ameller için verilmiş bir misal olduğunu söylemektedir. Diğerinde ise şu şekilde açıklama yapmaktadır: “Sizden birisi içindeyken Allah’a itaat etmediği bir dünyası olsun ister mi? Bu bir bahçenin durumu gibidir. Kişinin ölümünden sonraki durumu ise bahçe sahibinin yaşlı, çocuklarının küçük iken o bahçenin yanıp kül olması gibidir. Adamın yaşlı ve çocukların küçük olması sebebiyle birbirlerine ve bahçeye bir faydaları olmaz. İşte böylece haddi aşan kişi öldükten sonra her şeye hasret kalır.” Aynı rivayette İbn Abbas ise: “Bahçe, kişinin ve çocuklarının geçim sağladığı yerdir. Çocuklar küçük, kendisi yaşlı olduğu için bahçede yandığında onu söndürmeye güçleri yetmez. Bu bir misaldir. İşte bu kişi Allah’ın azabından kendini koruyamaz. Çocuklar küçük, adamda yaşlı olduğu için bahçede çalışamazlar. İşte aynı şekilde bu kişi ölünce ameli kesildiğinden tövbe yoktur.” demektedir (Taberî, 1422/2001, 4/684-685). Öte yandan bu âyetle ilgili farklı bir senetle kendisinden gelen diğer rivayette Mücâhid, hocası gibi bu âyetin Allah’a isyan eden kişi için verilen bir misal olduğunu ifade etmektedir (Taberî, 1422/2001, 4/682). Taberî âyetin altına yerleştirdiği bu rivayetleri değil, Süddî’den gelen açıklamayı tercihe şayan bulur (Taberî, 1422/2001, 4/689). Bakara Sûresi 266. âyetin ilk bölümü için Süddî’den (ö.127/745) gelen tefsir şöyledir: “Bu âyette gösteriş için sadaka veren münafığın durumu (anlatılmaktadır).” (Taberî, 1422/2001, 4/681-682). Sonuç olarak Mücâhid’in âyetteki

misale dair yaptığı değerlendirme İbn Abbas'tan aktardığı açıklama ile bağdaşmaktadır. Hoca ve öğrencisinin yaptığı izaha göre, Allah'a isyan eden kişinin yaptığı iyi işlerin kendisini ahiretteki azaptan korumayacak oluşu, bu âyette ansızın çıkan tufandan bahçesini koruyamayan yaşlı adamın içinde bulunduğu acizlik üzerinden anlatılmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere Taberî, müfessir ve hocasının açıklamalarını tercih etmemekte söz konusu misalde gösteriş için harcama yapan münafığın anlatıldığını söylemekte, böylece Süddî'nin görüşüne katılmaktadır.

Sonuç

Mücâhid b. Cebr tefsirde sadece kendisine özgü tefsirle değil, bu alanda hocası İbn Abbas'tan yaptığı nakillerle de bilinen bir tabîin müfessiridir. Çalışmada onun yaptığı nakiller, Taberî tefsiri özelinde Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri bağlamında ele alınmıştır. Nakillerin içeriği, Mücâhid'in (varsa) kendi açıklamalarının hocasından yaptığı nakillerle uyumlu olup olmadığı, Taberî'nin bunları tercih edip etmediği çalışmanın incelediği temel hususlardır. Nakiller içerik olarak âyetlere ve Kur'ân ilimlerine ilişkin izahlar şeklinde gruplandırılabilir. Âyetlere dair açıklamalarda, fikhî izahların kelime izahlarına nispetle daha fazla olduğu görülür. Kur'ân ilimlerine ilişkin aktarımlara bakıldığında belli başlıklar göze çarpmaktadır. Bunların başında esbab-ı nüzûl, muhkem ve müteşâbih, nesh gelmektedir. Az da olsa gramer, mübhemât ve darb-ı mesel başlığı altında değerlendirilecek aktarımlar vardır. Rivayetler incelendiğinde Mücâhid'in, hocasından aktarımda bulunduğu veya bulunmadığı konularda bazen hocasıyla benzer görüşü paylaştığı görülür. Ancak onun İbn Abbas'tan aktardığı her rivayette onunla aynı düşüncede olmadığı anlaşılmaktadır. Zira o bazen hocasına itiraz edebilmektedir. Mücâhid'in bu tavrı, onun hem Kur'ân'ı anlama hem de âyetten hüküm çıkarma konusunda yüksek bir ilmi seviyede olduğunu göstermektedir. Bazı nakillerden Mücâhid ile İbn Abbas'ın karşılıklı fikir alışverişinde bulundukları görülmekte bu tavır bir ders halkasını andırmaktadır. Çalışmada kaynak edindiğimiz Taberî, Mücâhid'in İbn Abbas'tan yaptığı nakillerin bir kısmını tercih etmekte hatta bazısını açıklamasına dayanak edinmektedir. Bununla birlikte onun, Mücâhid'in İbn Abbas'tan yaptığı âyet açıklamalarına ilişkin aktarımları veya Mücâhid'e ait açıklamaları benimsemediği de görülmektedir.

Yazar Katkıları/ AuthorContributions

Çalışmanın Tasarlanması | Design of Study: DŞ (%50), EE (%50)

Veri Toplanması | Data Acquisition: DŞ (%10), EE (%90)

Veri Analizi | Data Analysis: DŞ (%70), EE (%30)

Makalenin Yazımı | Writing up: DŞ (%30), EE (%70)

Makale Gönderimi ve Revizyonu | Submission and Revision: DŞ (%90), EE (%10)

Finansman/ Grant Support

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. | The authors declared that this study has received no financial support.

Çıkar Çatışması/ Conflict of Interest

Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir. | The authors have no conflict of interest to declare.

Kaynakça / References

- Bilmen, Ö. N. (1973-1974). *Büyük Tefsir Tarihi*, (1-2.c.), İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Cerrahoğlu, İ. (1968). *Kuran Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmilleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Cerrahoğlu, İ. (1972). Abdullah İbn Abbas ve Tefsir İlmindeki Yeri. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dînî, İlmî, Edebî, Meslekî Aylık Dergi*, 11/2, 74-83.
- Güler, N. (2014). *Sahih-i Müslim'de Kur'ân Atıflı Rivayetler*. Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Hudayrî, M. B. A. (t.y.). *Tefsîrû't-tâbiîn*, (1-2.c.), Riyad: Dârü'l-vatan.
- İbn Kesîr, (1981). *Muhtasar Tefsiru İbn Kesir*, (1-3.c.), (Tahk. Muhammed Ali es-Sâbûnî). Beyrut: Mektebetü'l-mahmudiyye.
- Kaya, M. (2021). Tefsirin Erken Döneminde Tevil: Mücâhid b. Cebr'in Aklî Yorumları. *İslam Araştırmaları Dergisi*, (45), 1-35. DOI: 10.26570/isad.846674.
- Kesler, M. F. (2006). Mücâhid b. Cebr. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.
- Mücâhid b. Cebr, (1410/1989). *Tefsîrû'l-imâm Mücâhid b. Cebr*, (Neşr. M. Abdüsselâm Ebü'n-Nîl). Kahire: Dârü'l-fikri'l-İslâmiyyi'l-hadîse.
- Taberî, M. B. C. (1422/2001). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (1-26.c), (Neşr. Abdullah Abdu'l-Muhsin et-Turkî). Kahire: Dâru hicr.
- Zehebî, M. H. (1976). *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, Kahire: Mektebetü vehbe.